

SBĚRATELSTVÍ JAKO INTIMNÍ VZTAH ČLOVĚKA K VĚCEM

Etnografický výzkum sběratelství každodenností
v jihozápadní Francii

Dana Markovová

Fakulta humanitních studií UK Praha & Anthropologie socio-culturelle,
Université de Bordeaux

Collecting as Man's Intimate Relationship with Things. An Ethnographic Study of Collecting the Ordinary in South-western France

Abstract: This paper develops an anthropological approach in order to examine the collecting of “ordinary things” as a private, home-based, leisure activity. The research was conducted in the region of Nouvelle Aquitaine, located in the south-west of France, where the author has lived since 2012. The aim of this ethnographic research is to describe the interaction between two interconnected worlds, the human and the material. Objects, as such, cannot be attributed to any single category – be they utilitarian, decorative, or fetish-objects etc. In fact, every object has the capacity of becoming singular in the eyes of the possessor. Their varying importances will depend on the owner's perspective and the meaning he or she may attribute to them. They become a part of peoples' lives, shaping and helping to create their identity. Collectors, taken in by these objects, reserve for them a special place in their homes, going so far as devising special rules for their use.

Keywords: *materiality; social life of things; collecting; everyday objects; Aquitaine*

O sběratelství panuje stereotypní představa spojená s obrazem sběratele jakožto „neškodného maniaka“ (Pomian 1987) nebo „nenasytného hromadiče“ (Guillard 2014). Ve výkladových slovnících narazíme na dlouhé seznamy sbírek zvláštností a s nimi spojených profilů sběratelů (můžeme se například setkat s „odborným názvem“ sběratelství vnitřních částí klobouků). Historik Pomian dokonce tvrdí, že neexistuje věc, která by neměla potenciál stát se předmětem sbírky: „můžeme s jistotou říci, že každý člověku známý hmotný objekt a každý artefakt, i ten nejbizarnější, figuruje kdesi ve sbírce nějakého muzea nebo ve sbírce soukromé“ (Pomian, 1986: 15).

Podle antropologa Thierryho Bonnota, který se zabývá sběratelstvím a muzeografií, sbírat znamená z nejrůznějších důvodů lpět na věcech, přisuzovat jim hodnoty, které jsou individuální a nedají se uchopit lépe než prostřednictvím jejich nazírání v *kontextu biografie věci* a jejího majitele (Bonnot 2014: 92). Souhlasím s Bonnotovým tvrzením, že „[s]ociální vědy nejsou legitimní k tomu určovat, co je to vzácný nebo cenný předmět, ale mohou zkoumat to, za jakých okolností se v konkrétní situaci vzácným nebo cenným stává“ (ibid.: 186). A tak spíše než podat definici toho, co je to předmět sbírky, je cílem tohoto článku nastínit, v jakém kontextu se ve sbírce ocitne. Abych fenomén sběratelství lépe uchopila, zkoumám jej se zvláštním zaujetím pro vztah člověka k věcem a zaměřuji se spíše na akt sběratelství než na popis jednotlivých sbírek.

Ovlivněna texty autorů radících se k proudu *material culture studies*¹ a inspirována *things friendly* (Olsen 2010) laděnými výzkumy, snažím se pohlížet na věci jako na aktéry sociálního dění a, použiji-li metaforu Jeana Bazina citovaného Thierry Bonnotem, přistupuji k nim jako k „hrdinům románu“ (Bonnot 2009: 227). Nesnažím se podat souhrnný výčet literatury věnující se sběratelství, ani sběratele a jejich sbírky příliš kategorizovat, mým cílem je tematizovat sběratelství jako specifický a úzký vztah jednotlivce k věcem a pochopit, jakou sociální dynamiku tento vztah generuje.

Podle sociologických výzkumů² přibližně jeden člověk ze čtyř v západní společnosti něco sbírá nebo v minulosti sbíral. Rozmach této aktivity dokazuje

¹ Tento směr v sociálních vědách spadá do druhé poloviny 20. století, předcházeli mu takzvaný obrat k věcem, *material turn*. Podle jeho zastánců je třeba přistupovat k materiálnímu světu se stejnou pozorností jako ke světu tvořenému lidským chováním.

² Z českých píšičích autorů se tomuto tématu věnuje například sborník textů redigovaných Martinou Pachmanovou: *Mít a být: sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese* (Pachmanová 2008), v anglofonním prostředí je známý zejména Russel Belk a jeho kniha *Collecting in a Consumer Society* (Belk 1995) nebo Susan Pearceová s textem *Collecting in contemporary practices* (Pearce 1998).

i zvyšující se počet tematických periodik zabývajících se sběratelstvím, specializovaných obchodů, klubů a internetových stránek pro sběratele. Antropolog van der Grijp, zabývající se materiální kulturou a uměním v mimoevropských společnostech, uvádí, že za 26 let svého etnografického výzkumu v Polynésii nepotkal mezi autochtonními obyvateli ani jednoho sběratele – sběratelství by podle něj mělo být chápáno jako „historicky a kulturně determinované“ (van der Grijp 2009: 83–102). Co tedy znamená sbírat v současné západní společnosti, která je podle Valérie Guillardové charakteristická dvěma extrémními přístupy k věcem – „ostentativní konzumací“ a „antikonzumací“ – *déconsommation* (Guillard, 2014)? Dotýká se sběratelství jednoho (nebo obou) z těchto pólů?

Sběratelství jako druh směny

Sociologové Boltanski a Esquerre v článku o sběratelství jako *nové formě kapitalismu* (Boltanski – Esquerre 2014) sledují procesy, díky nimž se věci stávají hodnými sběratelské pozornosti a dochází k jejich *obohacení*.³ Po vzoru Appaduriae (1986) považují za klíčový moment v „sociální kariéře věci“ směnu – akt přechodu věci z jedné ruky do druhé. V případě sběratelství zasahují do procesu směny nejrůznější faktory, které ovlivňují tuto specifickou *interakci* mezi lidmi a věcmi.

Podle autorů dochází v současné společnosti k zvětšování propasti mezi nižší a vyšší třídou. Směna nižší třídy se týká produkce a konzumace standardizovaných předmětů, vyrobených za co nejnižších nákladů a s co nejnižší životností. Příslušníci vyšších tříd naopak skrze směnu zhodnocují a uchovávají předměty, jejichž hodnota stoupá s časem. Na seznamu takových věcí, tvořících sbírky jako známku prestiže, jsou například módní doplňky od výrobců honosících se známou značkou, garantujících tradici, výrobky z dílen, jejichž výroba se zastavila, nebo produkty dílen současných, jež se snaží napodobit minulost designem výrobku (i když se jedná o průmyslovou výrobu, důležité je, aby předmět působil starobyle, tak jak se prodával „tenkrát“). Jsou to také kousky z limitovaných edic, jejichž cena je vysoká proto, že se nemůže dostat na každého. Další marketingovou strategií obchodníků je podle autory

³ Boltanski a Esquere užívají termínu „enrichissement“ – obohacení, nikoli však ve smyslu navýšení kapitálu jedince, ale navýšení hodnoty určité věci. Sběratelský předmět získává jakousi „auru“, stává se výjimečným.

citovaného Salmona (Salmon 2007) spojení produktu se jménem nějaké známé osobnosti – tento fenomén se nazývá *storytelling*.

Dalším způsobem, jak postavit věc do středu sběratelské ambice, může být její zařazení do harmonického celku – samotná lahev vína od známého vinaře má menší cenu než láhev, která je součástí *série* silných ročníků. Jiným motivem některých sběratelů je touha po dosažení úplné, *ideální* sbírky. Snaha o „zaplnění děr“ někdy vede až k extrémním řešením, jakými mohou být například falzifikace nebo zavádění nových kritérií a jiné obcházení již etablovaného sběratelského systému. Zapálení sběratelé často pečlivě střeží, co se děje u ostatních, a v případě potřeby mezi sebou vyjednávají výměny a odkup předmětů, snažíce se ovlivnit cenu ve svůj prospěch. Takový zájem opět zhodnocuje sbírku a činí ji prestižní.

Sběratelství „braku“

Na opačné straně společenského žebříčku se nacházejí ti, kdo sbírají předměty, které většinová společnost považuje za odpad. Leila Beatriz Riberiová (Riberio 2015) na základě obsahové analýzy komiksu *Důchodce Urbano (Urbano, o Aposentado)* poukazuje na obtížnost hledání sebeuplatnění člověka ve společnosti, kde je s neproduktivními lidmi zacházeno jako s odpadem. V komiksu od kreslíře Silvéria, vycházejícím v brazilském časopise *O Globo* od roku 1986, se setkáváme s postavou Urbana. Ten v prvním čísle komiksu končí svoji dlouholetou kariéru úředníka a vyznamenán medailí za vzorné služby odchází do důchodu. Ocítá se bez práce, nepotřebný, neviditelný. Nachází si proto nový přístav – malé prostranství nedaleko svého domu, místo, kde se scházejí žebráci, zamilovaní a děti. Stařec zde provozuje svou oblíbenou aktivitu – sbírání „zbytečností“, jež „pohozené, vypadly nejen z ekonomického cyklu, ale nejsou symbolicky hodny uchovávání jakožto dědictví pro příští generace“ (l.c.). Jedná se o předměty standardizované podoby, s velmi krátkou životností, pokud se vůbec o jejich životnosti dá hovořit – některé z nich jsou vyráběny jako druhotný produkt, jako odpad.

Riberiová interpretuje Silvériův komiks jako kritiku konzumní společnosti, v níž je opovrhováno těmi, kdo se nepodílejí na produkci a uspokojování jejich efemérních hodnot. Urbanovo sběratelství lze nahlížet z hlediska estetického – sběratel je umělec, který aranžuje vzpomínky a vytváří z nich koláže podle svého vkusu, nebo filosoficko-ekologického – sběratel svou aktivitou podněcuje reflexi o smyslu lidské existence, o nadspotřebě, pomíjivosti. Důchodce například v jednom z dílů komiksu uvažuje o tom, zda by se s pomocí všech vyhozených

plíšků – uzávěrů od toastového chleba – dala obtočit celá Země. Riberiová se při analýze postavy Urbana opírá o metaforu použitou Baudrillardem (Baudrillard 1968), když tvrdí, že sběratelství je vlastně autobiografický akt. Urbano, sám nepotřebný, sbírá nepotřebnosti. Snaží se navrátit smysl existence nejen sbíraným předmětům, ale i sobě samému, prostřednictvím *rekontextualizace*. Před zapomenutím a vyhozením zachraňuje vsazením do sbírky například krabičky od léků, lístky do kina, staré hřebeny, kancelářské sponky, volební letáky, kousky skla. Stává se tak znovu společensky užitečným – prostřednictvím sběru, indexace a katalogizace těchto artefaktů vytváří muzeum zbytků a odpadků každodennosti.

Sběratelé versus hromadiči

Jsou to právě katalogizace a jistý druh organizace, které odlišují sběratele od *hromadičů* věcí, kterým věnovala knihu s příznačným názvem *Boullimie d'objets* (Materiální bulimie) Valérie Guillardová (Guillard 2014). Hromadiče předmětů rozděluje na čtyři typy – sentimentální, kteří se obklopují předměty vyvolávajícími nostalgické vzpomínky na často idealizovanou minulost (lístek z kina, kde proběhlo první setkání s milovanou osobou), instrumentální schránitele všeho, co by mohlo jednou sloužit (někteří mají poměrně konkrétní představu o tom, kdy a k čemu, jiní je mají jen pro „strýčka Příhodu“, sociální, kteří se při hromadění odvolávají na ty, kterým by se jeho věci mohly hodit, a na ty, kdo z finančních důvodů (nemají peníze na to, aby si kupovali nové věci, anebo se odvolávají na cenu, kterou za předmět kdysi dávno zaplatili) nic nevyhodí. Obklopotvat se hmotou hromadiče uklidňuje, pomáhá konstruovat jejich identitu a vymezovat se vůči ostatním: tito lidé „skrze své vlastnictví sociálně existují“ (ibid.: 34), ale nejde jim o vytvoření nějakého koherentního celku. Danetová a Katrielová (Danet – Katriel 1989) vidí hlavní rozdíl mezi hromadiči a sběrateli v tom, že sběratelé se snaží o vytvoření série předmětů, z nichž každý se v očích sběratele něčím liší – podle principu *ani jeden stejný* (*Not-Two-Alike*). Sběratelé jsou vlastně hledači dokonalosti. Shánějí chybějící exempláře, řídí se určitým harmonizujícím principem, zajímají se o konkrétní typ věci a zaplňují jimi jim vyhrazený prostor.

Žít se sbírkou

Na rozdíl od institucí, kterým je delegována role garantů sbírky, jsou ti, kdo sbírají za zdi svých příbytků, výrazně omezeni právě prostorem. Někdy jsou postaveni před nelehký úkol vměstnat stále více expandující sbírku do svých

obývacích pokojů a skříní. V závislosti na velikosti bytu se setkáváme s různými sběratelskými strategiemi: „[k]dyž se do bytu už nic nevešlo, přestal jsem si kupovat elektrická piana“ (Frère-Michelat 1993: 198), nebo „vybral jsem si sbírání fotografií, protože to nezabírá tolik místa“ (l.c.).

Prostor domova je tedy významným činitelem v celkovém kontextu vzniku a údržby sbírky. Může být omezený jednak fyzicky (rozlohou, uspořádáním místností, systémem odvětrávání, výškou stropů...), ale i sociálně (sběratel může sdílet domov s někým, kdo jeho vášni nerozumí a nechce se s ní dennodenně potýkat). Pokud sběratel bydlí sám (anebo to jeho okolí akceptuje), může se v něm probudit typ sběratele „Alibaba“, jehož byt se podobá skladišti, kde „nevycvičené oko nalézá jen změt věci bez jakéhokoli řádu“, který zde sice možná je, ale odpovídá kritériím, jež jsou známa pouze sběrateli a pro „nezasvěceného návštěvníka [jsou] nesrozumitelné“ (Frère-Michelat 1993: 205).

Někteří sběratelé své předměty nevystavují – mají je pečlivě uložené v krabicích pod postelí, v sekretáři, v uzamčené místnosti. Důvodem může být formát sbírky, její křehkost nebo intimní charakter. To ale neznamená, že taková tajná sbírka nemůže být na požádání odhalena (těm, kdo si získají sběratelovu důvěru). Avšak většina sběratelů se svými sbírkami ráda chlubí a schovávají jen ty předměty, které nejsou dostatečně „reprezentativní“ (Bonnot 2002: 205). Jsou-li předměty na dosah a na dohled obyvatel domácnosti a jejím návštěvníkům, dochází zde k vzájemné interakci – předměty působí na lidské aktéry stejně tak jako lidé působí na předměty.⁴

Etnografie „obyčejných“ sbírek

Na otázku „kdy jsi začal sbírat a proč?“ málokterý sběratel odpovídá ihned a bez potíží. „Kdo nikdy nic nesbíral? Každé dítě sbírá“.⁵ Filosof a sběratel knih Walter Benjamin hovoří o sběratelství jako o „dětském reflexu“, díky němuž člověk snáze dešifruje svět a který některé jedince provází i v dospělosti (Benjamin 2000). Russel W. Belk (1995) vysvětluje, že v západní společnosti je sbírání častým jevem proto, že je chápáno jako nástroj učení – děti jsou často ke sběratelství motivovány rodiči i školou. Že je sběratelství užíváno i jako nástroj upevnění náboženské identity, dokázaly antropoložky Danetová a Katrielová při

⁴ Bonnot zde navazuje na autory, kteří chápou materiální entity jako aktéry sociálního dění – Latour, Appadurai, Tilley, Bensa.

⁵ Fred, sběratel, 72 let.

výzkumu v jedné ortodoxní čtvrti v Jeruzalémě, kde si malí sběratelé vyměňovali kartičky rabínů (Danet – Katriel 1994). Možná proto, že je sběratelství často spojováno s dětstvím anebo s podivinstvím,⁶ se někteří dospělí sběratelé svým koníčkem příliš nechlubí.

Jistou zdrženlivost sběratelů jsem ostatně pocítila na vlastní kůži. Zpočátku jsem neměla jasnou představu o tom, na koho se obracím, a záleželo mi na tom, aby sami sběratelé a sběratelky definovali, co pro ně sběratelství je, aniž by byli ovlivněni předchozím kontaktem s výzkumníkem. Podobně jako antropoložka Dassiéová, která se ve svém výzkumu o intimních předmětech a suvenýrech (Dassié 2010) snažila získat informátory prostřednictvím anonymní výzvy v novinách, i já se rozhodla vsadit na inzerát. Barevný leták velikosti A5, ve kterém jsem se obracela na „sběratele čehokoli“, jsem pro lepší viditelnost doplnila několika sběratelskými klíše – řadou zahradních trpaslíků, pyramidou lidských lebek a smaltovaných hrníčků. Doufala jsem, že lehký tón letáku povzbudí alespoň několik sběratelů, ale nikdo se neozval. Proč tato metoda selhala, jsem dostala příležitost pochopit později, když jsem díky kontaktu s několika klíčovými informátory pronikla do domovů sběratelů – sběratelství je totiž intimní akt, o kterém se žertuje jen s blízkými. Předměty sbírky podávají svědectví o jedinci a jeho vztahu k sobě i společnosti.

Můj výzkum probíhal v Nové Akvitánii – jihozápadním regionu Francie, ve městě Bordeaux a jeho dostupném okolí (tou dobou jsem zde dokončovala magisterské studium etnologie). Vychází z teoreticko-metodologického přístupu k věcem, jakožto k aktérům sociálního dění⁷ a je volně inspirován biografickou metodou.⁸ Ta spočívá v zachycení po sobě jdoucích etap života dané věci na základě narace jejího majitele (Hoskins 1998). Vypovídá o měnícím se statusu předmětu, který se vyvíjí v průběhu jeho existence. Hlavní metodou sběru dat byly polostrukturované a biografické rozhovory vedené v blízkosti předmětů a zúčastněná pozorování v domácnostech jednotlivých sběratelů.

Středem mého zájmu byly všední předměty, „skromné harampádí každodenního života“ (Descola 1993 in Bonnot 2002: 225), jejichž banalita je relativní, jelikož „žádný předmět není banální v momentě, kdy po něm někdo touží“ (Bonnot 2014: 225). Sběratelé se během rozhovorů proměnili v průvodce,

⁶ Nejvíce knih o sběratelství je z oboru psychologie a známým a velmi vášnivým sběratelem byl sám Freud (Moreau-Ricaud 2011).

⁷ Více k sociálnímu životu věcí viz Appadurai (1986), Gell (1988), Latour (1994), Bonnot (2002) a další.

⁸ Průkopníkem této metody je Igor Kopytoff (1986), ve svých výzkumech na ni volně navazuje Janet Hoskinsová (1998), zatímco Thierry Bonnot se jí řídí důsledněji.

kteří mě prováděli svou domácností a vyprávěli mi historii svých předmětů. Někteří z nich mi umožnili odkrýt jednotlivé etapy „životních drah“ (Kopytoff 1986) předmětů: kontext, v jakém byly pořízeny, okolnosti, za jakých se staly součástí sbírky. Tento pohled na biografie konkrétních předmětů zůstává partiální; biografická analýza je náročná především časově a často ani není možné vydat se po stopách jednotlivých předmětů – do zaniklých výroben, k neznámým předešlým majitelům atd.⁹ A tak je pohled na předměty sbírky mně dostupným odrazem toho, jak se na ně dívá její majitel (Hoskins 1998).

Od předmětu ke sbírce

Zaměřila jsem se na předměty sbírek čtyř sběratelů,¹⁰ na jejichž příběhu přibližuji, jaké jsou individuální pohnutky jedinců k lpění na určitých věcech. Na pozadí čtyř různých biografí se pak zamýšlím nad okolnostmi vzniku sbírky. Dále analyzuji, jak je se sbírkou zacházeno v sociálním prostoru.

Bernard a dopis od Sartra

Bernard je akademik, historik, filosof a člověk s velkým zájmem o dění kolem sebe. Svě přednášky má pečlivě připravené, ale na popud studentů nebo v náhlém návalu inspirace vnáší do svých hodin nová témata a historiky z mládí. Nabídku k rozhovoru přijímám já od něho poté, co se o přestávce zmíním o tom, že provádím výzkum o sběratelství. Následuji ho do kabinetu, kterému vévodí stůl, jehož pracovní plocha není pro množství věcí na ní rozmístěných vidět. Bernard o sobě tvrdí, že je mnohvrstevnatý sběratel všeho možného, a tak se zvědavostí očekávám, kdy vytáhne krabici s předměty své sbírky, a sama pro sebe ho odhaduji na sběratele inkoustových kalamářů. Nejprve se dozvídám, že jeho sběratelství má kořeny hluboko v minulosti. Vzpomíná při tom na svoje dětství, které prožil v domě na pobřeží, kde bylo sbírání podle jeho slov „sociální zvyklostí“. Spolu se svými spolužáky chodil po škole na pláž sbírat mořem vyplavené předměty. V Baskicku, odkud pochází, má tento zvyk svůj vlastní termín – lidé „pročesávají“ pláž¹¹ a hledají pro ně zajímavé poklady –

⁹ Zastáncem této antropologicko-archeologické metody „stopování předmětu“ je Thierry Bonnot.

¹⁰ Pro účely tohoto článku jsem ze sedmi biografických rozhovorů a několika desítek neformálních rozhovorů vybrala čtyři, které mi nejlépe umožnily popsat vztah sběratelů k věcem a které vyhovovaly formátu textu.

¹¹ Archeolog Gilles Kerlorc'h, který tuto zvyklost studoval, ji popisuje jako „aktivitu obyvatel pobřeží, praktikovanou napříč světem“ (Kerlorc'h 2015: 18) a přirovnává ji k anglosaskému termínu *beachcombing*.

vyplavené dřevo, mušle, ale i předměty vyrobené lidskou rukou, kterých se moře zmocnilo během bouří a přílivů. „My jsme ve čtvrtek neměli školu, a tak jsem utíkal rovnou na pláž a sbíral vyplavené kusy dřeva, láhve... moje matka jednou našla zlaté nůžky a já knoflík z uniformy německého vojáka“, popisuje profesor. Dodává, že v jeho rodině se tradovala legenda o tom, že jeho strýc se touto cestou vyšvihl z pozice zemědělce-analfabeta na majitele bistra. Bernard vysvětluje, že po světě chodí pomalu se skloněnou hlavou a „loví“ nejrůznější harampádí nejen na pláži, ale také na chodníku a na bleších trzích. Na otázku, co tedy vlastně sbírá, se Bernard energicky zvedne ze židle a začne se prohřabovat stohy papírů, hromadami knih a krabicemi s tiskovinami.

Tak se na to podíváme¹² [freneticky se přehrabuje v dokumentech na stole a některé z nich náhodně vybírá] – tak já vám řeknu, proč schraňuji třeba tohle [...] to je důležitá reference na knížku... tady to jsou adresy. Nebo tady to, pohlednice. No to se nesmí vyhodit! Ha. Tady. To je výpis z účtu, je na něm mé bankovní spojení. Tohle jsou zase poznámky, které jsem si dělal z jednoho třídílného rozhlasového vysílání, to přece nesmí přijít do koše! Tady například – to je obálka s adresou odesílatele a je to přece jenom známý básník – uvažte, kdyby zítra zemřel, to by se z toho stal poklad! [...] Je to významný pán a mám ho rád, no. Takhle bychom mohli pokračovat do rána. Toto jsou například popsané papíry a mně se nechce je vyhazovat, protože... se na ně dá třeba ještě psát a... zkrátka každý papír, každá stránka má podle mě hypotetickou užitečnost. Může to sloužit, v budoucnu, nebo dokonce ihned. Noviny nemohu skladovat, je jich moc, ale... když se jen trochu prostříhají... (rozhovor Bernard, 28. 1. 2016)

Bernard si tedy zakládá na tom, že sbírá papír, který může být potenciálně užitečný. Uchovává poznámky, anotace knih, zápisky týkající se širokého spektra jeho zájmů anebo to, co nazývá „stopami minulosti“ jako v případě prázdné obálky s adresou. Ačkoli prohlašuje, že není materialista a neobklopuje se věcmi, pro papír má slabost, jelikož ten se podle něj „vždy může hodit“. Jedná se o to, co sociolog Beldjerd a antropoložka Taboisová popisují jako respektování věcí pro jejich schopnost zhmotňovat lidské snažení – věci „vždy něco znamenají“ (Beldjerd – Tabois 2014: 59). A papíry podle Bernarda slouží především k zachycování myšlenek, jako archivní materiál – „důkazy pro příští generace“. A tak

¹² Všechny rozhovory byly pořízeny ve francouzštině. V textu je překládám do češtiny tak, abych co nejdříve zachytila myšlenky, ale i povahové rysy svých informátorů. Jsem si vědoma, že tím významně ovlivňuji výslednou podobu analýzy dat i rizika „ztracení se v překladu“.

každý leták, letmo poznamenaný citát, vizitka... jsou důležité, protože vedou k určité osobě či události. Poskytují rovněž zdání nesmrtelnosti – ač mají samy omezenou životnost, jsou nositeli slov a myšlenek, přežívající moment akce. Skrývají v sobě „sílu paměti“, podle Boltanskeho a Esquerre „typický prvek autentického předmětu sbírky“ (Boltanski – Esquerre 2014: 38).

Na první pohled to není patrné, ale v Bernardových papírech panuje jemu srozumitelný řád – objem novin a časopisů se snaží zredukovat rozstříháním, knihy, které nepotřebuje mít na dosah ruky, přesouvá v kartonech do domu na pobřeží. Ten slouží jako místo odpočinku, ale také jako úložiště věcí, kterých se nechce zbavit, protože by mu mohly být hypoteticky užitečné nebo proto, že k nim má citový vztah. Kromě výše zmíněné vášně má ještě několik typů sbírek – afrického umění (zejména dřevěných sošek „pouli“, ke kterým se dostal prostřednictvím jednoho prodejce na bleším trhu), knih nebo mincí různých měn – ale jen a pouze těch, které najde na zemi. Nerad za své sbírky platí, protože podle jeho mínění se k tomu nejzajímavějšímu dá přijít bezplatně a náhodou – což dokládá anekdotou o tom, jak v jedné z knih, které si koupil na bleším trhu, doma našel dopis napsaný rukou Jeana-Paula Sartra.

Sartre v něm píše o své adoptivní dceři a editorce svých textů... je to opravdu vtipný nález, hned jsem ho přepsal na počítači, jelikož o něj nechci přijít. O mnoho dokumentů jsem přišel a dnes toho lituji. (rozhovor s Bernardem 28. 1. 2016)

Vztah Bernarda k věcem je v určitém napětí mezi vědecky promyšleným řádem (Filliod 2003: 51) a chaosem, který jde ruku v ruce s vášní (Benjamin 2000 : 43). Na otázku, zda mají jeho sbírky hranice, odpovídá s nadsázkou: „Víte, co dělal Picasso? To, co já – sbíral, ale ne papíry, on sbíral obrazy. A když už je neměl kam dávat, koupil si nový dům.“ I přes jeho popírání toho, že by byl systematickým sběratelem, toužícím po *dokonalé sérii* (Boltanski – Esquerre, 2015), vlastní kompletní sbírku knih edice *Pauvert*, ke které má zvláštní vztah, jelikož viděl její „*zrození a zánik*“, a která je navíc podle něj „*esteticky zdařilá*“ (je tištěna na ručně vyráběném papíru). Ale zdůrazňuje při tom, že knihy, které kupuje, pro něj mají význam hlavně pro svůj obsah. I výše zmiňované předměty, kterými jsou africké panenky „pouli“, mají i jiný význam než jen estetický – slouží jako materiál ke studiu. Sběratelská hodnota jeho předmětů tedy spočívá v jejich použitelnosti, schopnosti o něčem „*vypovídat*“, být potenciálním zdrojem informací. Klade při tom důraz na jejich nízkou pořizovací cenu a preferuje ty, které ho nestojí nic jiného než čas, který jim věnuje.

Karolína a růžový Kipling

Kunsthistorička Karolína žije ve městě Dax. V den našeho setkání má u sebe doma 385 kabelek. Jako bývalá studentka módního návrhářství má kladný vztah k módě, ale neobléká se nijak okázale ani si nepotrpí na výrazné módní doplňky... s výjimkou kabelek. Vztah, který k těmto předmětům Karolína má, se nedá zjednodušeně shrnout jako touha dobře vypadat. Nejen jejich nakupování a nošení, ale také pečování o ně jí umožňuje dobře se cítit. Kabelky jí dávají pocit jistoty, uklidňují ji, zvyšují jí sebevědomí. Když byla v šesté třídě, její matka jí přivezla jako dárek ze zahraniční služební cesty její první kabelku – růžovou brašnu přes rameno, s jednou vnitřní kapsou, výrobcem pojmenovanou „Kipling“. Tento akt Karolína interpretovala jako vyjádření důvěry z matčiny strany: „Byla to první kabelka, opravdová pro dospělé holky, ne školní brašna.“ Od této první „opravdové kabelky“ se její majitelka začala zabývat vším, co s kabelkami souvisí – historií, údržbou, psychologii těch, kdo je nosí. Na otázku, jak je možné, že je kabelka v tak dobrém stavu, odpovídá, že je vyřazena ze série kabelek na nošení: „Tahle kabelka je pro mě relikvie“.

Vlastní-li Karolína pár kabelek – relikvií, většinu z nich používá ke svému původnímu účelu. Na rozdíl od Pomianovy definice předmětů sbírky jako těch, které jsou pouze „vystaveny na odiv“ a ztratily svou „původní funkci“ (Pomian 1987), své kabelky Karolína ráda používá k jejich původnímu účelu – vkládá do nich vše potřebné a nosí je. Dělení kabelek na ty „výstavní“ a na ty „na ven“, je dáno zejména rozsáhlostí její sbírky. Kabelky „na ven“ má ve svém studentském bytě, kam se jich vejde jen několik desítek, zbytek sbírky má ve svém pokoji u rodičů. Kabelky na nošení jsou neustále obměňovány, těch, které nenosí nikdy, je jen několik (z důvodů jejich křehkosti nebo staromódnosti). Všechny jsou v perfektním stavu, chráněny impregnačními prostředky a pravidelně čištěny. Výstavní kabelky jsou chráněny původním obalem, naimpregnovány a uloženy na polici. Podléhají promyšlenému konzervačnímu řádu – každá kabelka má své místo, nahoře jsou ty nejvzácnější, na dosah ty, které občas vezme ven „provětrat“: „Když třeba nejsem doma a máma mi volá, že jde do divadla a chtěla by si půjčit jednu bílou kabelku, ptám se jí napřed – jaké je počasí? Neprší? Jestli ne, tak si vezmi z police krabici s číslem třicet...“

Když vypráví, že jejím snem je mít dostatečný prostor pro své kabelky – nejlépe v nějaké zvláštní místnosti, která by ale nesloužila jako pouhá šatna, ale částečně také jako výstavní síň, je z ní cítit nadšení a vášeň, která ji ale čas od času stravuje – to se pak zamýšlí nad ne-zdravostí své záliby – jednou se

ji podle jejích slov snažila „vyléčit“ přeorientováním se na sbírání bot, což ji však tolik neuspokojovalo. Sama sebe definuje jako člověka odchylovajícího se od normy:

Když říkám známým, že sbírám kabelky, tak se smějou – no jo, ženská, vždyť to je normální. To si teda vůbec nemyslim. Když má někdo doma skoro čtyři sta kabelek, z nichž dvě třetiny nepoužívá? [...] Já je mám v krabicích a občas se na ně dívám. (rozhovor s Caroline, 4. 5. 2016)

Příznává, že když byla v pubertě, trpěla mentální anorexií. V té době již sbírala a nový přírůstek ve sbírce spojovala s úspěchy v přemáhání nemoci. Kabelky ji doslova „konejšily“. Její rodiče jí pak kabelky zabavovali, aby ji potrestali za špatné známky. „Pamatuju si dokonce, že mi jednu kabelku naši zabavili a řekli mi, že ji dali do popelnice. Naštěstí to nebyla pravda. Nesla jsem to velmi těžce, já bych nikdy sama od sebe žádnou z mých kabelek nevyhodila.“

Žádná z jejích kabelek není dost stará ani vyšlá z módy, aby si zasloužila zatracení. Její nejoblíbenější kabelkou je již zmíněný Kipling, nikoli „Vuittonka“, která stála mnohonásobně víc. Mít kabelky od prestižních módních značek není jejím cílem a není to koneckonců ani v jejích finančních možnostech. Tvrdí, že se luxusním kabelkám nebrání, ale nevyhledává je. Jde jí o předmět jako takový – musí splňovat sběratelčiny nároky na estetičnost a originalitu, odlišovat se od většiny kabelek, které se dají běžně sehnat v obchodech. Ať už jde o tvar (má kabelku v podobě gramofonové desky), materiál (jedna z jejích kabelek je celá z knoflíků), barvu, příběh (ráda si kupuje kabelky jako suvenýry z cest).

S jistou dávkou nadsázky se řídí se heslem – podle kabelky poznáš jejího majitele, nebo spíše majitelku, protože mužů s kabelkám podobnými doplňky je málo. Rozvíjí teorii o povrchních dívkách s „psaníčkem“, do kterého se krom telefonu nic nevejde, praktických „batůžkářkách“ a intelektuálkách s „plátenkou“. Nejde však zdaleka o to, jaká kabelka je, ale hlavně o to, co je v ní: „Je to něco tak intimního, že bych nikdy nedovolila, aby se někdo přehraboval v mé kabelce.“ Guillardová a Monjaretová hovoří v souvislosti s kabelkou o intimním území, které představuje koncentrovanou identitu jedince (Guillard – Monjaret 2014: 112). Pro Karolínu je její kabelka minimální zázemí, které jí umožňuje cítit se sama sebou. Ať je kdekoli, má s sebou své intimní nezbytnosti. Při výměně jedné kabelky za jinou stačí přendat klíče, peněženku, mobil a kosmetickou taštičku; papírové kapesníky, ibalgin, žvýkačky, malý poznámkový blok a tužka jsou v každé z nich. Karolína je má ve více exemplářích. Usnadní jí to

výběr správné kabelky (hodící se k příležitosti, meteorologickým podmínkám a k náladě) a nemusí se při tom zdržovat přílišnou organizací jejích útrob.

Arthur a jeho veteš

Ke sběratelství ho přivedl jeho otec, který měl zálibu ve starých mechanismech a často bral Arthura do vetešnictví: „Kupoval mi starý hračky, věci na klíček. Dával je do vitríny a říkal: musíš pomalu, nesmiš je rozbít.“ Podobně jako ostatní rodiče dětí – sběratelů, které pozoroval Russel W. Belk, vedl otec syna ke sbírání hraček, jako variantě k pouhému užívání (Belk 1995). Dnes je Arthurovi čtyřicet pět let, ale respekt k věcem mu vydržel. Živí se jako stěhovák a prodejce na bleších trzích. Jedno povolání jde ruku v ruce s druhým, protože při stěhování často narazí na předměty, které mu při sobotním prodeji na bleším trhu vylepší rozpočet na měsíc. Někdy vyklízí domy a byty „za odvoz“ – majitel bytu mu nedá za práci žádné peníze, ale Arthur si smí nechat, co se mu líbí. Proto si ve svém domě v malé vesnici ležící několik kilometrů od Bordeaux zřídil dílnu, ve které skladuje a opravuje svoji „veteš“ – nábytek, lampy, knihy, magnetofony a další předměty z domů, které vystěhoval. Nechává si přitom „minimálně jeden suvenýr“ z každého domu – vytváří tak zvláštní sbírku vzpomínek na životy lidí, které sám osobně neznal, ale při vyklizení jejich majetku (často se jedná o pozůstalosti) si o nich utvoří svoji představu a „zrekonstruuje jejich minulost“ na základě hmatatelných stop:

Z každého domu, který jsem vyklízel, jsem si něco nechal. Taliř, fotku, dopis [...] Protože v té věci je malý kousek toho domu, je pro něj charakteristická. Jsem vlastně poslední držitel historie toho domu, ten, kdo jako poslední rozhoduje o tom, co se vyhodí a co se nechá. (rozhovor s Arthurem, 2. 2. 2016)

Množství věcí, které Arthur „zachrání“ před vyhozením, je omezeno jednak velikostí jeho vlastního domu, jednak jeho výčitkami svědomí, které hromadění věcí provází. Podle něj je nejlepší na věcech nelpět, se sbíráním nezačínat: „Myslím, že být odtržený od věcí je dobrý [...], ale já to nedokážu.“ Arthura rozčilují hodnoty konzumní společnosti, která je podle něj charakteristická právě přílišným lpěním na věcech. To ale podle vetešníka nevede k respektování práce spojené s jejich výrobou, ale naopak k nenasytosti a plýtvání. Přemýšlí tak o tom, jak „pozvednout“ status nepotřebných věcí podobně jako komiksová postava Urbano (Ribeiro 2015), ale pokud jich má doma moc, má výčitky svědomí. Snoubí se v něm dva typy přístupu k věcem, které popsala ve své

práci o klientech second-handů kanadská antropoložka Aurélie Dehlingová: sbírá je „proti své vůli“ (Dehling, 2013) – ke sbírání je téměř „tlačen“ vnějšími okolnostmi – svou finanční situací a zaměstnáním. Zároveň sbírá proto, že tím vyjadřuje svůj „odpor“ ke konzumerismu a chuť svým jednáním něco změnit.

Tyto dva postoje se u něj střídají; chvíli o svém vztahu k věcem mluví s nadšením: „je skvělý dát druhý, třetí život nějaké věci“, ale za chvíli o něm začne pochybovat jako o „divném“ a přinášejícím problémy. Aby ilustroval, jak hromadění věcí může člověku komplikovat život, ukazuje mi stohy starých fotografií, které si nechal jako úlovy z jednotlivých pozůstalostí. „Kdybych umřel a můj syn se tady o to měl postarat, tak by chudák ani nevěděl, na kterých fotkách je naše rodina a na kterých úplně cizí lidi.“ Občas se proto rozzlobí (nejprve na věci, které ho někdy „těší“, někdy „provokují“, a pak sám na sebe, že „jim podléhá“) a prodá anebo alespoň uklidí z dohledu ty nejnepotřebnější nebo nejméně praktické. „Vidíš třeba tady ten lustr? Mám ho rád, ale tam kde je, mě vytáčí, budu ho muset dát pryč.“ Pokud je pro něj těžké zbavovat se věcí, které patřily jiným, vyhodit ty, se kterými se pojí vzpomínky na jeho dětství, je pro něj téměř nepředstavitelné: „Mohl bych se zbavit spousty věcí, ale v některých je kousek mé minulosti a nedokážu je vyhodit. Jsem nucený je schraňovat, divný co?“

Mezi Arthurovy sbírky patří krom fotografií a dalších předmětů z domů, které stěhoval, také starodávné hračky, ke kterým má velmi silný citový vztah, protože ho dokáží v myšlenkách přenést zpět do dětství:

Slyšela jsi už o Proustově madlence? Tenhle koláček ho přenášel do minulosti, nabíhaly mu s ním emoce... Já to mám stejný – některý věci, co mám od útlého dětství, tak... vidět je, dotýkat se jich... mě to vrací do dob, když jsem běhal doma v teplákách... Vybavuju si atmosféru pokoje, jeho světlo. Jsem šťastnej, že jsem dneska tam, kde jsem, ničeho nelituji ale... přijde mi to krásný. (rozhovor s Arthurem, 2. 2. 2016)

Arthur je jedním ze sběratelů, u nichž se zájem o věci nezastaví u shromáždování jednoho typu předmětu. Kumuluje několik sbírek najednou. Vedle jeho výstavní sbírky hraček, na které je náležitě pyšný a kvůli které si přivezl od rodičů prosklenou skříň, aby je mohl mít stále na očích, má i sbírku utajenou, intimního charakteru. V koupelně nad zrcadlem má vyrovnaných asi třicet skleněných třetinkových lahví od coca-coly. Jsou naplněné pískem ze země, které navštívil. Jedná se téměř vždy o lahve, které našel v blízkosti místa, odkud si v ní

odvezl písek nebo zemi – „kolu najdeš po celý planetě, mám tu lahve s etiketou v několika jazycích“. Stejnost, uniformita konzumu je zde záměrně vztahována k rozmanitosti zrnek písku a barev půd.

U zatím posledního Arthurova sběratelského projektu je naopak důležité, aby ho vidělo „co nejvíce lidí“. Arthur již od mládí sbírá stejné předměty mizivé ekonomické hodnoty v určitém počtu: „Sbírám do počtu 999. Neptej se mě proč, já nevím [smích]“. Shromažďuje a počítá uzávěry od piva, kartony od mléka, roličky toaletního papíru, krabičky od zápalek, etikety od vína a další věci, které jsou „předurčeny k tomu, být vyhozeny“ už při jejich výrobě. Nashromážděním devíti set devadesáti devíti kusů od každého druhu těchto ne-věcí (Augé 1992) a jejich vystavením chce poukázat na nesmyslnost plýtvání věcmi, energií a lidským potenciálem. Tím se podobá kreslené postavě Urbana, popsané socioložkou Ribeirovou (Ribeiro 2015).

Fred a známka číslo 15

Fred sbírá známky již několik let, ale teprve poslední dva roky si jejich prodejem vylepšuje důchod. Na prodejní výstavě známek, kde jsem se s Fredem seznámila, jsem byla jedinou ženou a důvodem k pozdvihnutí obočí mnoha filatelistů. Vysoký důstojný pán s šedými vlasy a brýlemi na špičce nosu byl první, koho jsem požádala o rozhovor, čímž si vysloužil několik jízlivých poznámek ze strany kolegů. Náš rozhovor se odehrál o týden později u něj doma v kuchyni.

Poprosím Freda, jestli by mi své známky neukázal, zavede mě tedy do bývalého dětského pokoje jedné z jeho dnes již dospělých dcer. Pod psacím stolem je velký papírový karton, ve kterém jsou známky bez systému třídění, určené k přehrabování s prodejní cenou (Fredem stanovenou) 50 centů. Tam Fred odkládá zdvojené známky, bezcenné nebo ty, které spadají do časového období, které nesbírá. Ve skříni se skleněnými posuvnými dveřmi má vyrovnaná alba, kde jsou známky pečlivě seřazeny a chráněny plastovou fólií. Když se ho zeptám, kterou známkou začal, ukáže mi malou modrou známku, na které je znázorněné letadlo letící nad Paříží, nápis „letecká pošta“ a letopočet 1936. Je nová, nikdy nebyla nalepena na dopis, což v tomto případě zvyšuje její cenu. Ta je podle katalogu známek, jímž se Fred při jejich nákupu řídí, okolo 700 eur. Zámka má katalogové číslo „15“.

Nápad poděkovat Fredovi za jeho třicetileté působení v laboratoři, kde pracoval jako chemik, známkou dostal jeden z jeho kolegů a blízkých přátel. Fred už v té době sbíral, ale jen jako amatér. V té době toho o známkách ještě moc nevěděl, zatímco dnes je pro ostatní sběratele „autoritou“ a vyhledávaným

odborníkem, zejména co se týče ověřování originality známek. Fred přiznává, že měl z odchodu do důchodu strach. Cítil se ve svém velkém domě sám – jeho žena často jezdí za svojí nemocnou matkou a obě jeho dospělé děti bydlí v zahraničí. Cítil, že se musí nějak „zabavit“, aby jen neseděl u televize a nečekal, až dny „přejdou“. Znáмка, kterou dostal k odchodu do důchodu, pro něj byla impulsem k tomu, aby ze sběratelství učinil aktivitu, která ho zaměstnává a přináší mu zisk, takže se necítí jako „starý a nepotřebný“.

Jeho „biblí“ je katalog známek sepsaný autory Yvertem a Tellierem, jímž společně listujeme během našeho rozhovoru. Ukazuje mi v něm známky, které už má – ty jsou označeny křížkem a ty, které mu chybí, ale má je na dosah – označené kroužkem. U některých má poznámku, že vlastní jejich falešnou napodobeninu. Nezakroužkovaných čísel známek je asi polovina, ale Fred své úsilí nechce vzdát, byť si je vědom nedosažitelnosti naplnění katalogu.

Aby se snu o kompletaci sbírky alespoň přiblížil, sbírá jen známky zhotovené mezi rokem 1840 až do třicátých let 19. století, která jsou charakteristická pro Francii specifickou sérií známek s koloniální tematikou. Sbírá známky ze všech kontinentů. Sám své sběratelství ukotvil mezi těmito daty, protože „sběratel má mít hranice, jinak sbírá všechno a nikdy nemůže mít sbírku kompletní“. Přesto, že je při pomýšlení na zaplnění všech prázdných míst v katalogu skeptický, přiznává, že ho tato hra sama se sebou velmi baví a pohled na zaplněná místa v katalogu uspokojuje. „Nic jiného než známky nemám. Děti jsou z domu, na televizi se nekoukám. Nebudu přeci odevzdaně čekat, až to se mnou sekne.“

Jeho obchodní duch ho navedl až k prodávání známek přes internet – před rokem si zřídil účet na Ebay. Je tak v kontaktu s filatelisty z celého světa – naposled posílal několik známek do Číny. Jeho koníček tak přesáhl hranice domácího sběratelství a stal se seriózním – když se má sejít s přáteli-filatelisty, vyměnit a porovnat nové přírůstky v katalogu a vypít k tomu sklenku aperitivu, říká své ženě, že jde na „pracovní schůzku“.

Sbírání sebe sama

Každý ze sběratelů má svůj důvod, proč začal sbírat. Někteří sběratelé si přesně vybavují moment, kdy se jejich biografie protнула s životní drahou určitého předmětu (tehdy adolescentní Karolína například dostala kabelku od matky, dovezenou ze služební cesty. Kabelka tehdy ve Francii neznámé značky se ocitla v rukách budoucí sběratelky, která se od té doby začala zajímat o tento typ artefaktu a jeho příběh), pro jiné je těžké určit, kdy začali seskupovat jim

milé předměty podle vlastních kritérií. Ve všech případech jde o upevňování sběratelovy identity skrze sbírané věci.

Bernarda provází sbírání od malička, je to jeho způsob pohledu na svět kolem sebe, svět pod sebou. Díky nevypočitatelnému moři ví, že se člověk může obohatit (když ne finančně, tak alespoň sociálně) už jen tím, že je pozorný vůči věcem. Nejen knihy a popsané papíry, ale celá řada dalších předmětů každodennosti pro něj mají hodnotu – zejména proto, že jsou zdrojem poznání. Žádný předmět není odsouzený předem, každý může být zajímavý a sloužit jako archivní materiál pro příští generace. Ve sběratelství tak, jak ho praktikuje Bernard, je důležitý zejména princip náhody, svobody a více než finanční zisk stopa předešlých majitelů ve věcech. Dopis psaný rukou Jeana-Paula Sartra, který Bernard našel v knize zakoupené na bleším trhu, o kterém si dohledal informace a ověřil jeho autenticitu, je jeho symbolem.

Karolínu kabelky uklidňují, těší a dodávají jí sebevědomí. Fakt, že jich má téměř čtyři sta, je důsledkem vášnivého vztahu k tomuto předmětu, který je pro ni víc než módní doplněk. Její kabelky nejsou jen krásné na pohled, ve svých kapsách skrývají zhuštěnou podstatu majitelky – je to její intimní teritorium. Bylo by omezené pokládat ji za shromažditelku akcesorního módního prvku, které jde především o to, honosit se známou značkou nebo drahocenně vypadajícím designem. V její sbírce jsou i kabelky dávno „vyšlé z módy“, některé jsou ručně šité, koupené na bleším trhu. Není to ani snaha mít jich určitý počet. Zařazení nové kabelky do sbírky je pro její majitelku rituál – ne že by si kupovala kabelky každý den; činí tak pokaždé, když se jí něco povede, nebo když jí nějaká kabelka „osloví“. Sbíráni jí chlácholí a pomáhá jí překonávat některé těžkosti, ale zároveň ji v mnoha ohledech limituje. Prší? Pak je nutné použít impregnační sprej. Záchod bez věšáku? Pro majitelku fyzické cvičení – kabelka nesmí v žádném případě přijít do kontaktu s podlahou. Nehledě na to, že sbírka stojí peníze, kterými sběratelka zatím neoplývá. Řeší to tak, že sama sobě vnucuje jistá pravidla a zákazy – v období slev se například vyhýbá nákupům. Cestuje-li, někdy si naopak kabelku vynutí – „zapomene“ si ji přibalit do kufru a tak její první kroky nevedou do turistických informací, ale do butiků s kabelkami.

Arthur sbírá to, čeho se jiní zbavují. Jako malý dostával od otce autíčka a jiné mechanické hračky z druhé ruky, se kterými si mohl hrát, ale musel o ně pečovat, dávat na ně pozor. V pubertě se začal cítit dotčený konzumním a kumulativním charakterem společnosti. Což ho paradoxně dovedlo k tomu, že sám hromadí věci, které objevil a „zachránil“ před cestou na skládku. Nemá ale rád pocit, že jsou to věci, které ho nutí, aby se jim podřídil – a tak se některých

postupně zbavuje. Čeho se ale zbavit nedokáže, jsou zhmotněné vzpomínky – a to nejen jeho vlastní. Vedle hraček na klíček a lahví plných písku, jež pro něj mají sentimentální význam a fyzický kontakt s nimi stimuluje jeho paměť, má ve své sbírce i paměťhodnosti druhých – dopisy, fotografie a jiné intimní předměty. Dostává se k nim prostřednictvím svého zaměstnání – jako stěhovák otvírá truhly s poklady opuštěných domů neznámých lidí, jejichž minulost dešifruje a rekonstruuje. Tato „moc“, kterou mu předměty skýtají (dostat se do intimních zákoutí života druhých), je pro něj dvousečnou zbraní a nutí ho k zamýšlení se o hranicích mezi „vlastními“ a „cizími“ věcmi.

Fred se chopil příležitosti shánět cenné známky poté, co jednu takovou dostal. Je povahou spíše pragmatik a usoudil, že je lepší se v důchodu zabavit jinak než pasivním koukáním na televizi či bezduchým luštěním křížovek, které navíc vede k sociálnímu odloučení. Fred má rád kontakt s lidmi. Když se do něčeho pustí, dokáže být sveřepý, a tak je to i se sbíráním. Sbírá systematicky, promyšleně a s pomocí moderních technologií. Pro mnohé ze svých kolegů sběratelů se stal odborníkem na slovo vzatým. Se známkami obchoduje, což mu čas od času vynáší zisky, ale nedá se říci, že by zisk byl hlavním motivem jeho sběratelství. Důležitější je pro něj pocit, že konec jeho profesního života nepozbyl kontaktů s okolním světem a nestal se pasivním a neužitečným. Za velký přínos sběratelství považuje fakt, že při něm nemyslí na nejhorší. Až do chvíle, kdy začne vypočítávat, kolik času by mu zabralo zakroužkovat celý katalog.

Mezi chaosem a řádem

Umístění předmětu v domácnosti je „okamžitou a viditelnou manifestací statusu předmětu“ a „to, kam ho majitel umístí, vypovídá o hodnotě (nebo více hodnotách), které mu majitel připisuje“ (Bonnot, 2002: 201). V souladu s Pomianovým tvrzením o specifičnosti předmětu sbírky, který má speciální místo a speciální funkci (nikoli užitkovou), jsem vypožadovala, že sběratelé mají pro své sbírky vyhrazené místo a až na výjimky (Bernard) je oddělují od předmětů sloužících ke každodennímu užívání.

U jasně ohraničených sbírek, jakými jsou například Fredova sbírka známek nebo částečně Karolínin inventář kabelek či Bernardovy edice knih Pauvert, podléhá konzervace pevnému řádu. Neroztříděné známky patří do krabice, roztríděné do alba. Kabelky jsou uloženy v původních obalech ve skříni a popsány nálepkami s čísly. Kolekce knih je v knihovně a jsou řazeny od nejstarší k nejnovější. Tímto způsobem mohou sběratelé kontrolovat své sbírky, snáze se v nich

vyznat, starat se o to, aby se rozrůstaly, a doplňovat chybějící místa. Tato pravidla předměty rovněž chrání před prachem a poničením. Pokud s nimi majitel manipuluje, klade při tom větší důraz na opatrnost než při zacházení s předměty denního užívání. Arthurova sbírka hraček je jedinou mezi ostatními, která má speciální umístění – ve vitríně v obývacím pokoji. Vysvětluje, že je potřebuje mít „nablízku“, na viditelném a chráněném místě.

U sbírek neohraničených, jako je většina Bernardových (tvrdí, že je „pro různorodost“) nebo neustále se rozrůstajících jako v případě Arthurových vetešnických úlovků, je někdy obtížné udržet sbírky „na uzdě“. Arthur zahanbeně přiznává, že nad věcmi občas ztrácí kontrolu. Jeho soužití se sbírkami se neobchází bez kompromisů: „Rád bych ty své kraviny měl pohromadě, protože abych pravdu řek, dělají mi radost, ale někdy se necejtím jako u sebe doma.“ Jsou to jeho „krámy“, které se „roztahují“ v jeho domě a dělají si tam, „co chtějí“. Podobně se o svých předmětech vyjadřovali i účastníci výzkumu realizovaného Sofianem Beldjerdem a Stéphanie Taboisovou, podle nichž jsou věci v jejich domovech entitami, které nad svými majiteli „bdí“, „zabydlují“ prostor a „žijí svým životem“. Aby se jejich přítomnost nezvrtla v chaos, někdy je zapotřebí je „disciplinovat“, najít jim místo (Beldjerd – Tabois in Guillard 2014: 51). Nebo, jak říká Bernard, dát jim „svobodu žít“ ve svých sbírkách.

Závěr

Ve svém výzkumu nahlížím na sběratelství v současné západní společnosti (konkrétně v jihozápadní Francii) z teoreticko-metodologické perspektivy, která klade do středu zájmu předměty jakožto aktéry sociálního dění. V první části srovnávám odbornou literaturu vztahující sběratelství k problémům současné společnosti. Kromě klasických textů o sběratelství (Pomian 1978, 1987, Belk 1995) představuji tři současné a v pohledu na sběratelství inovativní. Tento fenomén může být nazírán jako nástroj směny (Boltanski – Esquerre 2014), jako kritika konzumní společnosti (Riberio 2015) anebo jako kompulzivní jednání těch, kdo skrze věci sociálně existují (Guillard 2014).

Cílem článku bylo ukázat na příkladu sběratelství možné modalities vztahu člověka k věcem. Abych tento vztah uchopila v co nejkompexnější podobě (nejedná se však o obraz úplný), přejala jsem některé prvky biografického přístupu k věcem (Bonnot – Hoskins 1998; Kopytoff 1986). Zaměřila jsem se na jednotlivé životní etapy sběratelů a jejich sbírek a snažila se popsat, co se mezi sběrateli a předměty „děje“. Vztah sběratel – sbíraný předmět chápu jako

průsečík obou biografí, který ukotvuje sběratele i věc v prostoru a vepisuje se do jejich existence. Nezáleží na tom, zda jsou předmětem sbírky prestižní předměty, nebo věci, které nemají ekonomickou a mnohdy ani praktickou hodnotu a daly by se označit za „harampádí“, „veteš“ nebo „brak“. Hodnota každého sbírkového předmětu spočívá v pohledu, který je na něj upřený. Sběratel předmět podle svých vlastních kritérií (určených jeho socioekonomickým statutem, světonázorem a minulostí) zařadí do sbírky a připíše mu tak novou hodnotu, nový status. Vybáje ho ze směny (dočasně nebo trvale) a zpravidla ho zbaví jeho původní funkce. Pomian by řekl, že z něj učiní „semiofor“ (Pomian 1999: 32), odkazující na to, co není pouhým pohledem zřetelné. To by ovšem z předmětu dělalo pasivní zrcadlo sběratele a prázdnou schránku, do které jeho majitel libovolně vkládá různé významy. Z výzkumu vyplývá, že na každý předmět sbírky se dá pohlížet jako na svébytnou entitu, která je sumou různých historií a pohledů na něj upřených, byla vyrobena v určitém kontextu, má vliv na své okolí, vyvolává vzpomínky, nutí majitele přeorganizovat prostor, disciplinovat sbírky i sebe, obhájit své sběratelství před ostatními i sám před sebou.

Z výzkumu je rovněž patrné, že vztah sběratele k předmětům jeho sbírky v mnohém přesahuje jeho vztah k ostatním věcem, které plní funkci „pouze“ užitkovou. Sbírání je autobiografický a intimní akt a pochopit podstatu sbírky znamená uchopit podstatu jejího majitele. Sběratelé sami jsou si speciálního vztahu k věcem vědomi a někdy jejich výsadní postavení oproti „obyčejným“ věcem neskrývají. To pak o nich hovoří téměř jako o živých bytostech – kabelka potřebuje „provětrat“, papíry „žijí svým životem“, hračka přenáší do minulosti. Sběratelé je často „zachraňují“ před vyhozením, pozvedávají jejich status a dávají jejich existenci nový smysl.

Vášeň sběratele je provázená protipóly – na jedné straně je snaha o udržení řádu, na druhé straně změt věcí vytváří často ve sběratelově životě chaos (Benjamin 2000), sběratelovy předměty jsou nástrojem učení, poznání a obohacení, někdy příčinou rodinných svárů a výčitek svědomí. Je-li tento vztah k věcem mimořádný, pak ani manipulace se sbírkovými předměty se nedá přirovnat k zacházení s nesbírkovými předměty. Prosklená vitrína, vyvýšená police, album, systém očíslovaných krabic... to vše nechává tušit důležitost, jakou majitelé svým sbírkám připisují. Zachází s nimi opatrně, pečují o ně. Někdy na svých sbírkách úzkostně lpí a to vede k výčtkám svědomí a „vzteku na věci“ jako k obrácené minci vášně. Bernard se jich postupně zbavuje, byť jen na oko, Arthur si kvůli nim někdy nepřipadá jako u sebe doma, Karolína se rozhodla „vyléčit se“ ze svého vztahu k nim.

I přes patrnou reflexi přehnané produkce standardizovaného zboží a efemérní a plýtvavský charakter společnosti zůstávají sběratelé „věrní“ svým věcem a ani jeden z nich se nepokládá za materiálně založeného člověka. Vazba sběratele k tomu, co sbírá, převyšuje vztah spotřebitele k výrobku, kupujícího ke komoditě, subjektu k objektu. Jedná se o vztah sběratele k sobě samému a k okolnímu světu, jehož je sbírkový předmět vyjádřením. Sběratel dává předmětu „moc“ tím, že ho vyvazuje z kontextu užitku a zahrnuje ho do pole paměti a sentimentu.

Dana Markovová absolvovala bakalářské studium na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy a magisterské studium v oboru sociální a kulturní antropologie na Univerzitě v Bordeaux (Francie). V současnosti je doktorandkou obecné antropologie na Fakultě humanitních studií UK a na Université de Bordeaux, UMR Passages CNRS (*cotutelle internationale de thèse*). Ve svém současném výzkumu se zaměřuje na materiální kulturu, paměť a identitu Čechů žijících ve Francii. Kontakt: dana.markovova@gmail.com

Použitá literatura

- Appadurai, Arjun (ed.). 1986. *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. New York: Cambridge UP.
- Augé, Marc. 1994. *Pour une anthropologie des mondes contemporains*. Paris: Flammarion.
- Bazin, Jean – Bensa, Alban. 1994. „Les objets et les choses. Des objets à ‘la chose’.“ *Genèses* 17, 1994: 4–7.
- Beldjerd, Sofian – Tabois Stéphanie. 2014. „Les mises en valeur des objets. Entre accumulation de bienfaits et de devoirs.“ Pp. 51–63 in V. Guillard (ed.): *Boulimie d'objets*. Bruxelles: De Boeck.
- Belk, Russel, W. 1995. *Collecting in a Consumer Society*. Londres: Routledge.
- Benjamin, Walter. 2000. *Je déballe ma bibliothèque. Une pratique de la collection*. Paris: Éditions Payot & Rivages.
- Boltanski, Luc – Esquerre Arnaud. 2014. „La ‘collection’, une forme neuve du capitalisme la mise en valeur économique du passé et ses effets.“ *Les Temps Modernes*, 679, 2014, 3 : 5–72.
- Bonnot, Thierry. 2002. *La vie des objets*. Paris: Maison des Sciences de l’Homme et Mission du Patrimoine Ethnologique.
- Bonnot, Thierry. 2006. „L’ethnographie au musée. Valeur des objets et science sociale.“ *Ethnographiques* 2006, 11. Dostupné z: www.ethnographiques.org/2006/Bonnot [cit. 2018-10-04].
- Bonnot, Thierry. 2009a. „Prendre simplement les choses au sérieux de ce qu’elles sont...?“ *L’Homme* 2009, 191: 219–248.

- Bonnot, Thierry. 2009b. „Un musée imaginaire? Le musée de l'individu.“ *Revue de la culture matérielle* 69, 2009: 7–20.
- Bonnot, Thierry. 2012. „Une esthétique des objets ordinaires.“ *Revue de synthèse* 133, 2012, 4: 551–556.
- Bonnot, Thierry. 2014a. *L'attachement aux choses*. Paris: CNRS.
- Bonnot Thierry. 2014b. „La collection patrimoniale, une accumulation raisonnée.“ Pp. 91–113 in Valérie Guillard: *La boulimie d'objets. L'être et l'avoir dans nos sociétés*. Louvain-la-Neuve: De Boeck.
- Bonvarlet, Soizic. 2006. „Walter Benjamin, ou la possibilité de ne pas trahir l'enfance.“ *Variations* 8, 2006: 50–58.
- Bourdieu, Pierre. 1979. *La distinction, critique sociale du jugement*. Paris: Minuit.
- Danet, Brenda – Katriel, Tamar. 1994 „No Two Alike. Play and Aesthetics in Collecting.“ Pp. 220–239 in Susan M. Pearce (ed.): *Interpreting Objects and Collections*. London – New York: Routledge.
- Dassié, Véronique. 2010. *Objets d'affection. Une ethnologie de l'intime*. Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques.
- Davallon Jean. 1992. „Le musée est-il vraiment un média?“ *Publics et Musées* 2, 1992: 99–123.
- Dehling, Aurélie. 2013. *La mise en soi de l'objet de l'Autre. Des concepts de possession et d'appropriation dans le contexte de la consommation d'occasion*. Thèse de doctorat en anthropologie sociale et ethnologie. Paris: EHESS.
- Dehling, Aurélie. 2014. „Au royaume des surconsommateurs-accumulateurs. Ethnographie des acheteurs d'occasion en Belle Province.“ Pp. 21–32 in Valérie Guillard: *La boulimie d'objets. L'être et l'avoir dans nos sociétés*. Louvain-la-Neuve: De Boeck.
- Derlon, Brigitte – Jeudy-Ballini Monique. 2006. „Collectionneur/collectionné.“ *L'Homme* 2006, 177–178: 349–372.
- Desjeux, Dominique – Monjaret, Anne – Taponier, Sophie. 1998. *Quand les Français déménagent. Circulation des objets domestiques et rituels de mobilité dans la vie quotidienne en France*. Paris: PUF.
- Filiod, Jean P. 2003. *Désordre domestique. Essai d'anthropologie*. Paris: L'Harmattan.
- Floor, Anne. 2011. „Les collections comme outil d'apprentissage de notre société de consommation.“ *Les parents et l'école* 70, 2011: 14–34.
- Frère-Michelat, Claude. 1993 „Collectionneurs dans leurs murs.“ Pp. 197–208 in Martine Segalen – B. Le Wita (eds.): *Autrement* 1993, 137, numéro thématique „Chez-soi. Objets et décors. Des créations familiales.“
- Gell, Alfred. 2009. *L'Art et ses agents. Une théorie anthropologique*. Dijon: Les Presses du réel.
- Guillard, Valérie. 2014. *La boulimie d'objets. L'être et l'avoir dans nos sociétés*. Louvain-la-Neuve: De Boeck.
- Hicks, Dan. 2010. „Material Culture Turn.“ Pp. 25–98 in *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford UP.
- Hoskins, Janet. 1998. *Biographical Objects. How Things Tell the Stories of Peoples' Lives*. New York: Routledge.

- Kerlorc'h, Gilles. 2015. *Petit livre de la coustille en Aquitaine*. Saint-Avertin: Sutton.
- Kopytoff, Igor. 1986. „The Cultural Biography of Things. Commoditization as Process.“ Pp. 64–94 in Arjun Appadurai, A. (ed.): *The Social Life of Things*. New York: Cambridge UP.
- Latour, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. London – New York: Harvester Wheatsheaf.
- Miller, Daniel (ed.). 1998. *Material Cultures. Why Some Things Matter*. London: UCL.
- Miller, Daniel (ed.). 2005. *Materiality*. Durham – London: Duke UP.
- Moreau Ricaud. 2011. *Freud Collectionneur*. Paris: Campagne Première.
- Morin, Violette. 1969. „L'objet biographique.“ *Communications* 1969, 13: 131–139.
- Olsen, Bjørnar. 2003. „Material Culture after Text. Re-membering Things.“ *Norwegian Archaeological Review* 36, 2003, 2: 87–104.
- Olsen, Bjørnar. 2010. *In Defense of Things. Archeology and the Ontology of Objects*. Lanham: Altamira.
- Pachmanová, Martina (ed.). 2008. *Mít a být. Sběratelství jako kumulace, recyklace a obsese*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová.
- Pauknerová, Karolína. 2014. „Co říká dům: možnosti symetrického přístupu k materialitě domova.“ *Český lid* 101, 2014: 439–458.
- Pauknerová, Karolína. 2014. „Antropologie, archeologie a interpretativní přístup: příklad domova.“ *Antropowebzin* 2014, 2: 54–62.
- Pearce, Susan, M. (ed.). 1994. *Interpreting Objects and Collections*. London – New York: Routledge.
- Pomian, Kryzstof. 1978. „Entre l'invisible et le visible. La collection.“ *Libre* 3, 1978: 3–56.
- Pomian, Kryzstof. 1987. *Collectionneurs, amateurs et curieux. Paris, Venise: XVIe-XVIIIe siècle*. Paris: Gallimard.
- Pomian, Kryzstof. 1999. *Sur l'histoire*. Paris: Gallimard.
- Prown, Jules David. 1982. „Mind in Matter. An Introduction to Material Culture Theory and Method.“ *Winterthur Portfolio* 1982, 1: 2–19.
- Ribeiro, Leila Bz. 2016. „Patrimonialiser le rebut. Les collections d'inutilités en tant que métaphore capitaliste.“ [online]. Marseille: OpenEdition Press. Dostupné z <http://books.openedition.org/oep/861> [cit. 2018-10-04].
- Van Der Grijp, Paul. 2009. „Private Collecting, Motives and Metaphors.“ Pp. 83–102 in F. Muyard – C. Liang-Kai – S. Dreyer (eds.): *Objects, Heritage and Cultural Identity*. Taipei: Taiwan Historica.
- Veblen, Thorstein. 1970. *Théorie de la classe de loisir*. Paris: Gallimard.